

להדליק נר של חנוכה | טוביה ונגרובר

על מנת לנסות ולהבין מעט ממהותו של חג החנוכה, אבחנו ואשווה אותו בחלקו הראשון של המאמר לחגי עבודת כוכבים שנחגגו באותה תקופה בשנה בתרבויות השונות, בהתמקדות בתרבות היוונית הלניסטית; בתקווה שהשוואה זו תלמד אותנו על חידושה של היהדות בעניין האור, השמש ומשמעות פעולת האדם.

בחלקו השני אנסה להבין משהו מהמהות הפנימית של הלכות החנוכה ומתוך כך על החג בכלל.

הוא והם

בפרק הראשון במסכת עבודה זרה, עוסקת המשנה בחגיגה¹ של הגויים ועובדי העבודה זרה, ובמשנה ג' היא מפרטת מהם החגים הללו:

ואלו אידיהן של עובדי כוכבים: קלנדא וסטרנורא וקרטיסים...

(עבודה זרה פרק א', משנה ג')

---

¹ השימוש במילה חג במאמר זה הוא רק כדי לסבר את האוזן, שכן חג במהותו הפנימית קשור למועדים שנקבעו ע"י הקב"ה.

הגמרא שם מרחיבה:

אמר רב חנן בר רבא: קלנדא - ח' ימים אחר תקופה, סטרנורא - ח' ימים לפני תקופה, וסימנך - אחר וקדם צרתני וגו'
 ת"ר: לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים - עמד וישב ח' ימים בתענית [ובתפלה]. כיון שראה תקופת טבת וראה יום שמאריך והולך אמר מנהגו של עולם הוא - הלך ועשה שמונה ימים טובים. לשנה האחרת עשאן לאלו ולאלו ימים טובים - הוא קבעם לשם שמים והם קבעום לשם עבודת כוכבים.

(בבלי עבודה זרה ח, א)

האגדה מתארת לנו את אדם הראשון העומד מול תופעת טבע המכונה כאן בשם 'תקופה'².

על פי האגדה בברייתא המובאת בגמרא, אל מול תופעה זו של השינוי במשך היום והלילה - וכתוצאה מכך השינוי של כמות האור בעולם - עומד אדם הראשון משתאה ונפחד. נפחד מהמחשבה שהעולם ימשיך ויוחשך, האור ייעלם ממנו אט אט והוא ישוב לתוהו ובוהו ויחזור לאפילה ממנה הגיח, ולכן הוא מתענה במשך שמונה ימים על מנת להעביר את רוע הגזירה. לאחר שהאדם חוזה בהיפוך ורואה שהימים מתחילים להתארך על חשבון הלילות והאור 'גובר' על החושך ומתרבה שוב, הוא מסיק שיש כאן תופעה טבעית הקשורה למחזוריות העולם, וקובע שמונה ימי חג. בשנה שלאחר מכן הוא קובע חג הן בשמונת הימים בהם התענה בשנה הראשונה, והן בשמונת הימים שקבע כחג.

הגמרא מספרת שאדם הראשון קבע חגים אלו לשם שמיים, ואילו הגויים קבעו חגים אלו לשם עבודת כוכבים. החג שנחוג בשמונת הימים שלפני 'התקופה' - יום ההיפוך - נקרא 'סטרנורא', והחג השייך לשמונת הימים שלאחר תקופת טבת

² הלא היא יום ההיפוך החורפי. יום זה היום הוא הקצר ביותר בשנה, ואילו הלילה הוא הארוך ביותר בשנה. לאחריו הימים מתחילים להתארך והלילות להתקצר - זהו תחילתו של החורף.

הוא חג ה-"קלנדא"³ חגים אלו מוכרים לנו מהתרבות הרומית, ואנו מכירים אותם בשמות סטורנלִיָה (*Saturnalia*) וקלנדס (*calends*).⁴

סיבת המסיבות ; פסטיבל הסטורנליה

על פי הלוח היוליאני המקורי, חל מועד ההיפוך החורפי ביום ה-25 בדצמבר. ב-17 בדצמבר חגגו הרומאים הקדמונים את חג ה"סטורנליה". החג הזה, כשמו, הוא יום חג לאל החקלאי סטורן⁵ (שבתאי). ככל הנראה בתחילתו נחגג החג במשך יום אחד בלבד, ובהמשך התרחב החג והפך להילולה בת שבעה ימים שהסתיימה במועד ההיפוך החורפי ביום השמיני.⁶

החג היה יום חופש מכל עבודה, בו הושבתו בתי ספר ומכוני כושר ואפילו בתי משפט, כך שלא "נאכף הצדק" במשך החג, ואף לא הייתה אפשרות להכרזות מלחמה.

בזמן החג שררה אווירת קרנבל ובמסגרתה נפרצו נורמות חברתיות, כפי שניתן לראות במנהגי החג שכללו בין היתר התרת הימורים, נתינת מתנות וחילופי תפקידים ואף לבישת תחפושות.

לאורך החג העבדים זכו למעמד שווה לכאורה לזה של אדוניהם ואכלו יחד איתם, או לכל הפחות אכלו סעודה הראויה לאדונים - ולפי חלק מהחוקרים, האדונים אף היו משמשים ומשרתים את עבדיהם בזמן הסעודה; כאשר העבדים קיבלו חופש דיבור, לא נענשו על חוצפה ויכלו להשתתף יחד עם האדונים במשחקים ואירועים.

ככל הנראה בתקופות מסוימות התקיימו חגיגות מרכזיות בהן היה אדם שהנהיג את טקסי החג ויצר כאוס על ידי ציווים שונים למשתתפים—שבהתאם לטקסי

³ יש מקום להתלבט בדברי הגמרא, כפי שנראה בהמשך, האם הכוונה בביטוי "שמונה ימים לפני/אחרי תקופה" היא שהסטורנורא/קלנדיא נחוגו במשך שמונה ימים, כמו אצל אדם הראשון, או שהחג התקיים דווקא ביום השמיני שלפני/אחרי התקופה.

⁴ או בלטינית - *Kalendae*.

⁵ המקבילה הרומית לטיטאן היווני קרונוס.

⁶ הקלנדס נחוג ב-1 בינואר, שמונה ימים לאחר מועד ההיפוך.

הפסטיבל היו מחויבים לציית- כגון "שירו ערומים" "השליכו את פלוני למים" וצווים שוברי נורמות ומפרי סדרים ממינים שונים.

כמו-כן, לפי חלק מהדעות, פסטיבל הסטורנליה התאפיין בשפע של נרות המסמלים את המסע אחר האמת והידע, והוא היה חג של אור שהוביל להיפוך החורפי ולהארת העולם מחדש.

פסטיבלי חורף שונים, בעיקר סביב מועד 'התקופה', היו נהוגים ופופולאריים מאוד, בעיקר בקרב חברות חקלאיות. הסיבה העיקרית לכך היא שבעונה זו של השנה העבודה החקלאית מצומצמת מאוד והחקלאים פעילים הרבה פחות, ובמובן מסוים אף תלויים ב"חסדי שמיים", ולכן חוגגים בפסטיבלים לאלים השונים.

אחד הפסטיבלים החורפיים שהתחבר לחג הסטורנליה, היה פסטיבל "יום הולדתו של השמש הבלתי מנוצח" (*Dies Natalis Solis Invicti*), שכמו הסטורנליה נחוג ב-25 בדצמבר. בפסטיבל זה חגגו הרומאים את יום הולדתה וניצחונה של האלוהות השמשית 'סול אינוויקטוס' (*Sol Invictus*)⁷. ההליך הטבעי של התקצרות הימים והתארכות הלילות נתפס אצל אנשי ה"סול אינוויקטוס", כהתקדמות השמש אל עבר מותו לערוב ימיו ולתבוסתו. אך הדברים מתהפכים, ב"יום ההיפוך" השמש 'נולד' מחדש והימים שמסמלים את שלטונו של השמש בעולם, הולכים ומתארכים. כך בכל שנה השמש העומד לאבוד מן העולם בתבוסתו מנצח ברגע האחרון ו'נולד' מחדש, ושב ומבסס את שלטונו בעולם, ומכאן שמו 'סול אינוויקטוס' - "השמש הבלתי מנוצח". 'סול אינוויקטוס' היה האלוהות הראשית ברומא עד סוף תקופת שלטונו של קונסטנטינוס, אשר משל כקיסר של האימפריה במאה הרביעית לספירה. בתחילת ימיו השתייך לדת ה'סול אינוויקטוס', אך בהמשך המיר את דתו לנצרות ואף 'ניצר' את האימפריה הרומית כולה.

⁷ אלוהות זאת היא שהפכה בתקופת הקיסר אורליאנוס לאלוהות הראשית בפנתיאון הרומאי, ולפי חלק מהדעות מאמיניה של דת זו אף ניסו לאחד את כל האלוהויות תחת אלוהות ראשית אחת.

כחלק מהמרת הדת של האימפריה, השתמשו בנצרות סממנים פגאניים רבים, בפרט כאלו הקשורים לפולחן אל השמש. אחד הבולטים שבהם הוא קביעת יום ראשון - היום שיוחס במסורת הרומית לאל השמש⁸ - כיום המקודש לנצרות, וכיום בו מתרכזת העבודה הפולחנית במשך השנה; בין אם מתוך הזיהוי האמור ובין אם כדרך להקל על המרת האימפריה לנצרות על ידי הימנעות מיצירת שינוי קיצוני במנהגים ודרכי הפולחן של התושבים.⁹

חוקרים רבים סבורים שזהו גם המקור לחגיגת 'חג המולד', החג עבר גם הוא המרת דת והפך מפסטיבל פגאני לכבוד הולדת השמש לחג לכבוד יום הולדתו של ישו הנוצרי. ניתן לומר, אם כן, שמקורו הקדום של חג המולד¹⁰ שנחוג בימינו הוא פסטיבל הסטורנליה שנחוג בתקופת חכמי התלמוד.

לפגוש את הטיטאנים

על פי המיתולוגיה ההלניסטית,¹¹ בתקופת שלטון הטיטאנים על העולם, יצר הטיטאן פרומתיאוס את האדם כאשר פיסל אותו מחמר, ובכך החל את העידן הראשון בתולדות בני האדם, הוא תור הזהב.

תור הזהב - תקופת שלטונו של הטיטאן קרונוס - הייתה התקופה המאושרת ביותר בתולדות האנושות וההתחלה המזהירה שלה. בתקופה זו היה האדם טהור, חכם ואצילי, וחי חיים ארוכים עד מאוד ללא סממני הזדקנות חיצוניים: הופעתו נותרה צעירה, רעננה וחיונית עד שנחשב כמעט לבן אלמוות, ומותו, כאשר הגיע, דמה יותר לשקיעה בתרדמה עמוקה.

בתקופה זו חי גברים בלבד והאדם התהלך בחופשיות בין האלים, חי ביניהם והתרועע עמם, חי את חייו באושר ללא עמל וללא צער בעולם של אביב תמידי בו עונות השנה לא התחלפו והצורך בעבודה או במלאכה לא התקיים: האדמה שפעה ונתנה לאדם את יכולה ופירותיה במתנה וללא צורך בעיבודה. כתוצאה מהיות האנשים כה טהורים ומאושרים, לא נצרכו חוקים או משטר, כלי

⁸ כפי שניתן ללמוד משמו הלועזי - Sun-day, יום השמש.

⁹ יש הסוברים שהיה כאן אקט של אימוץ ולא של המרה - כיוון שבלאו הכי השתתפו נוצרים בטקסים ובחגיגות של הסטורנליה, 'הכשירו' את החג וניצרו אותו.

¹⁰ ואכן, גם בנצרות יש יסודות קרובים מאוד לאלו ההלניסטים שנתאר להלן.

¹¹ על פי יצירתו של המשורר היווני הסיודוס, "עבודות וימים".

נשק ומלחמות לא התקיימו ושלוש תמידי שרר, כיוון שהצדק, האמת והתום צמחו מתוך האדם עצמו.

תקופה נפלאה זו של שלום, אור תמידי ויופי, באה לקיצה עם מלחמת האלים בטיטאנים, ועם המתח שנוצר בין האלים לבין פרומתיאוס ויציר כפיו - האדם.

האלים, בראשות זאוס, לחמו בטיטאנים בראשות קרונוס והדיחו אותם. פרומתיאוס, שלא ניצב לצד אחיו הטיטאנים במלחמה, העניק לאדם את האש, אך לאחר סכסוך בין פרומתיאוס לזאוס, שלל זאוס את האש מהאדם. פרומתיאוס גנב את האש מזאוס והעניק אותה ואת סודות המלאכה, היצירה והציוויליזציה, לאדם.

כעונש על מעשיו נידון פרומתיאוס לעינויים נצחיים, ואילו האלים, בניצוחו של זאוס, יצרו את פנדורה - האישה הראשונה. הם לימדו אותה על יופי ואומנות והעניקו לה כשרון מוסיקלי, כוחות ריפוי, יכולת להוליך שולל וחוסר בושה. לאחר שקיבלה את כל המתנות מן האלים, ניתנו לה שתי מתנות נוספות - כד¹² חתום אותו היא מצווה שלא לפתוח לעולם ובנוסף את מתת הסקרנות. בעבור הימים, פנדורה לא הצליחה לעצור בעד סקרנותה והתפתתה לפתוח את הכד. למרבה חרדתה, מן הכד השתחררו כל רעות המין האנושי וכל שורשי האסונות ופוטנציאל הרשע - דבר, עצב, עוני, פשע ורשע השתחררו ומילאו את העולם. פנדורה מיהרה לסגור את הכד, אך הצליחה להשאיר בתוכו רק דבר אחד - התקווה. לאחר תקופה קשה של מצוקה, קור ועגמומיות בעולם, פתחה פנדורה את הכד והתקווה השתחררה אף היא אל העולם כדי שלאדם תהיה היכולת להתמודד עם המציאות החדשה.

תהליך זה, שהתחיל במלחמת האלים והטיטאנים והגיע לשיאו בפתחת הכד ושחרור הקושי והרוע לעולם, הביא לסיום תור הזהב. זאוס תפס את מקומו של קרונוס וזכה לשליטה בעולם, אך העולם השתנה: במקום אביב תמידי החלה המחזוריות של עונות השנה, האדמה דרשה עיבוד על מנת שתפיק יבול, וחדלה מלהרעיף פירות ומתנות ומלהעניק משפעה בחינם.

¹² ברבות השנים הפך הכד או הצנצנת, ככל הנראה עקב טעות בתרגום, לקופסה או תיבה - "תיבת פנדורה".

כיוון שראינו שקיימת סימבוליקה דומה באגדה המדרשית ובתרבויות שאר העמים, ננסה לצעוד בדרכה של הגמרא שהכירה בקיומם של קשר והטמעה של חגים וסמלים הקשורים לאדם הראשון ובריאת העולם. נחפש קשרים וסמלים משותפים נוספים וננסה, בדומה לחכמינו, לזהות האם קיימים שוני והבדלים מהותיים בין תפיסת המקור לתפיסה שהתפתחה בעמים, כמאמר הגמרא: 'הוא קבעם לשם שמים והם קבעום לשם עבודת כוכבים'.

ננסה להתחקות אחר סיפורים מקבילים בנוגע ליחס ולקשר בין האדם לחושך ועל מקור האש בעולם האנושי.

אחי, יש'ך אש?

בהמשך הגמרא שהובאה לעיל מובאת אגדה נוספת דומה מאוד לקודמתה:

ת"ר: יום שנברא בו אדם הראשון, כיון ששקעה עליו חמה אמר: אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי ויחזור עולם לתוהו ובוהו, וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים! היה יושב [בתענית] ובוכה כל הלילה, וחוה בוכה כנגדו - כיון שעלה עמוד השחר אמר מנהגו של עולם הוא, עמד והקריב שור...

(בבלי עבודה זרה ח, א)

באגדה מסופר לנו סיפור דומה לסיפור הקודם על תגובתו של אדם הראשון ביחס לחשיכה: האדם מפחד משקיעת השמש ביומו הראשון וחושש שבגלל חטאו חוזר העולם לתוהו ובוהו, אולם כאשר חוזר האור וגובר על החשיכה הוא מבין שזהו מנהגו של העולם.

גרסאות נוספות לאגדה זו מופיעות ברבים מספרי המדרשים:

האש; ר' לוי בשם ר' נזירא שלשים וששה שעות שמשא אותה האורה, י"ב של ערב שבת, וי"ב של לילי שבת, וי"ב של שבת, וכיון ששקעה חמה בלילי שבת בקש הקב"ה לגנוז את האורה וחלק כבוד לשבת, הדא הוא דכתיב ויברך א-להים את יום השביעי, במה ברכו - באורה, וכיון ששקעה חמה בלילי שבת והתחילה אורה משמשת התחילו הכל מקלסים להקב"ה, הדא הוא דכתיב תחת כל השמים ישרהו, מפני מה ואורו על כנפות הארץ, וכיון ששקעה חמה במוצאי שבת התחיל החשך ממשמש

ובא ונתירא אדם הראשון, דכתיב ואומר אך חושך ישופני, מה עשה לו הקב"ה זימן שני רעפים והקישן זה לזה ויצאה האור ובירך עליה, הדא הוא דכתיב ולילה אור בעדני.

(בראשית רבה פרשה פב, ט"ו)

האגדות המופיעות במדרשים מתארות לנו אף הן את המפגש הראשון של האדם עם החשיכה. האדם פוגש לראשונה את החשיכה במוצאי שבת ומפחד. אך לעומת האגדות ממסכת עבודה זרה, כאן האדם חושש שהחושך הממשמש ובא קשור לנחש¹³ הבא לנשוך אותו או להזדווג עמו.¹⁴ ככלי להתמודדות עם הפחד והחושך הקב"ה נותן לו את האש, המגלמת את היכולת להאיר את העולם ואת ראשית היצירה והציוויליזציה.

באנו חושך לגרש

אחת ההקבלות הברורות ביותר היא בין תור הזהב ההלניסטי לגן העדן היהודי: האדמה השופעת, האדם שלא צריך לעמול כדי לקבל את פירותיה, האור התמיד ששורר המופיע בדמות האביב בתרבות ההלניסטית, ובאור המאיר גם בלילה בתחילת הבריאה במדרשים שפגשנו.

בשני הסיפורים, במציאות החדשה שנוצרה האדם נאלץ לעמול ולעבוד את האדמה על מנת שיוכל להשיג את מזונותיו וצרכיו. האדם מתרחק מהאל וכבר לא מהלך בתחמומו; המין האנושי מתחיל כזכרי ורק בשלב מאוחר יותר מגיע

---

¹³ בתרבויות רבות נוספות ישנו קישור בין החושך ובפרט החשכת המאורות לנחש: ליקויי חמה וליקויי ירח נתפסים בתרבויות אלו כבליעה, או נסיון לבליעה, של המאורות על ידי נחש ענקי או דרקון, ובחלקן האנשים אף ניסו לגרש ('בהצלחה') את אותו בעל חיים המאיים על קיומם של המאורות.

הדבר מזכיר מאוד את דת ה"סול אינקוויטוס" בה השמש הבלתי מנוצח לא מובס למרות שהחושך כמעט וגובר עליו וכולע אותו - בסופו של דבר השמש תמיד יוצא וידו על העליונה.

¹⁴ גם כאן ישנו קישור לחטא האדם, שהרי בעקבותיו נוצרה מערכת היחסים בין האדם לנחש אשר במסגרתה "הוא ישופך ראש".

הצד הנקבי;¹⁵ וכמובן, בשתי התרבויות, העידן הראשון מסתיים בחושך לאחר שהאישה מתפתה לעשות דבר שנאסר עליה ונכנעת לסקרנות.

העומק והעושר שניתן לדלות מההבדלים והקשרים הללו רבים. אנו נתמקד בפערים הקשורים לאש ולעונש, פערים עמוקים ומהותיים ביותר.

אדם הראשון רואה את החושך שמגיע לעולם, בדמות הלילה או התקצרות הימים. באופן טבעי ומידי הוא מניח שהדבר נגרם באשמתו, בעקבות חטאו, ולפי חלק מהגרסאות הוא חושש שהנחש בא "להזדווג עמו",¹⁶ כלומר שחטאו, הקשור לנחש, עומד לדבוק בו באופן מהותי ונצחי ולהישאר מחובר אליו ואל צאצאיו. האדם פועל בכדי לשנות את המציאות החשוכה - הוא מתענה, מתאבל ובוכה כל הלילה יחד עם חוה אשתו עד שחוזר האור להאיר ולעורר את העולם.

לעומת זאת, בסיפור ההלניסטי האדם איננו משחק תפקיד בעלילה. הוא משמש ככלי לענישת פרומתיאוס כאשר הסיפור 'האמיתי' קשור למאבקים בין כוחות עליונים, גבוהים וחזקים בהרבה מהאדם הקטן, וכלל לא למעשיו ובחירותיו שלו. בשונה מחווה, פנדורה איננה נענשת - היא כלל איננה אחראית למעשיה ולמה שאירע, ולמעשה אין לה ברירה אלא לפתוח את הכד! הרמס העניק לה בד בבד עם הכד את הסקרנות, וכך נועדה פנדורה מעצם יצירתה 'להיכשל' ולהביא את החושך והרוע לעולם.

הבדל מרכזי נוסף קשור להופעת האש. בסיפור ההלניסטי נתינת הכוח להדליק אש לאדם - הכוח ליצור ולפעול בעולם, ולשנות אותו בעזרת כלי המלאכה - נתפסת כדבר שלילי המנוגד לרצון האלים. הענקת האש לאדם גוררת אחריה את הופעת החושך בעולם - את הרוע, איבוד אור האביב הנצחי והעמל ועבודת האדם. על פי תפיסה זו, המצב הנכון והמתוקן הוא זה בו האדם איננו פועל בעולם ואיננו משנה אותו; לא מתקן אותו, אלא נותר פסיבי ביחס אליו.

¹⁵ בנקודה זאת קיים הבדל חשוב בין הסיפורים. חווה נוצרת מתוך האדם עצמו, ומגיעה לעולם למען היות לו לעזר, לחברה, להשלמה. לעומתה - פנדורה מגיעה אל האדם בתחבולה ועל מנת להרע לו - בתרבות ההלניסטית האישה הגיעה לעולם בתור עונש, ובתור טריגר להבאת הרוע לעולם.

¹⁶ לעומת הגרסאות בהן חושש האדם כי הנחש בא לנשכו, כגון ברות רבה, פרשה ח' ועוד.

במדרש היהודי, להבדיל, מקור האש הוא מהקב"ה: אותו אל שברא את העולם ושולט עליו, אותו אל שברא את האדם ושכלפיו האדם חטא. לא זו בלבד שהאש לא גורמת להרעת מצבו של האדם ולהורדת החושך לעולם, ההיפך הוא הנכון. האל רואה את האדם המתחרט ומתאבל, האדם המנסה לתקן את אשר עיוות ומפחד מהעונש והתוצאות שיושתו עליו בעקבות מעשיו, ומגלה לו את הסוד - אתה יכול לשנות! האדם יכול לפעול בעולם ולשנות אותו - ואף נותן לו את הכוח להתחיל ולעשות, לשנות, לתקן ולהאיר. הקב"ה ברחמיו על האדם נותן לו את האש, שבעזרתה יוכל להילחם בנחש ולהרחיק אותו, האש אשר בעזרתה יוכל להילחם בחושך, לגרש אותו ולהאיר גם בלילה - במקומות החשוכים ביותר.

לאחר שהכרנו מעט את מסגרת הסיפור ההלניסטי אל מול זה היהודי, נוכל לחזור ולהבין את מהותו של חג הסטורנליה. כאמור, חג זה הוא חג לאל סטורן, שבתקופת שלטונו שרר תור הזהב. החג מסמל את הרצון לחזור לאותה תקופה: המתנות שאנשים מחליפים ומעניקים מסמלים את השפע שניתן לאדם במתנה מהאדמה; השבתת העבודה מסמלת את חוסר הצורך בעבודה; השבתת בית המשפט ורשויות האכיפה למשך החג קשורות לעולם האידיאלי של תור הזהב בו אין צורך בחוקים ואכיפה כי האדם טוב מטבעו; שחרור העבדים והיפוך התפקידים מסמלים, כנראה, את אותה תקופה בה לא היו מעמדות וכולם היו שווים. ישנם חוקרים¹⁷ שאף סברו כי טקס החגיגה בו אדם אחד ציווה לעשות מעשי שטות ואבסורד, היו סאטירה על שלטון האדם וקביעת החוקים על-ידי אדם יחיד ב"תור הזהב" הרומי לעומת תור הזהב המקורי.

היחס בין האדם לאור במסגרת חג הסטורנליה והתרבות הסובבת אותו היא סבילה. העולם מטבעו יחזור אל האור ואל ימים ארוכים, השמש לא ימות, ואין לאדם שום עניין או יכולת להתערב או להיות קשור למתרחש בעולמות ובמקומות הגבוהים ממנו לאין שיעור; רק ליהנות או לסבול - לשאת בתוצאות. חג הסטורנליה נחוג כחג של כמיהה לחזרתו של העולם לקדמותו, לשלטון האלים ולקיומו של האדם כיצור סביל בעולם ממנו עליו רק ליהנות, באופן שונה בתכלית מתכליתו של האדם על פי המתואר במקרא - "וַיִּקַּח ה' אֶת-לְהִים

¹⁷ H.S. Versnel, Saturnus and the Saturnalia.

אֵת הָאָדָם וַיַּנְחֵהוּ כְּגֵן עֵדֶן לְעֲבֹדָה וּלְשִׂמְרָה, וְכֵן עַל פִּי הַנִּלְמַד מְשִׁיחָתָם שֶׁל טוֹרוֹסוֹרופּוֹס וְרַבֵּי עֲקִיבָא הַמּוֹבָאֵת בְּמִדְרַשׁ.¹⁸
זו משמעות הקביעה "לשם עבודת כוכבים".

כממשיכי אדם הראשון גם אנחנו חוגגים שמונה ימים בערך באותו זמן - "לשם שמיים" - בחג החנוכה, שבו האדם מדליק את האור. אולי יש כאן הבנה מעמיקה יותר של דבריו של אדם הראשון "טבעו של עולם הוא" - טבעו של העולם הוא לפסוע אל החשיכה, אך האדם יכול להתעלות מעל הטבע ולהדליק את המציאות מחדש. האדם מביא להופעת האור מחדש בעולם; אדם הראשון בתעניתו וחגיגו, ואנחנו על ידי הדלקת נרות זעירים במשך שמונה ימים, עד שמגיע ההיפוך שבעקבותיו חוזר האור לזרוח במלוא עוזו.

בתקופה בה החושך הוא הגדול ביותר והעולם נראה כשוקע בחשכה, דווקא אז אנו מאירים לתוך הטבע ו'מדליקים מחדש' את השמש, מעניקים לה את הכוח לשוב ולהאיר לנו, בעזרת אותה אש וסוד שגילה הקב"ה לאדם הראשון בצאת השבת.

מה המקור לכוח לשנות ולהתעלות מעל הטבע וכיצד הוא בא לידי ביטוי? ננסה לברר את השאלות האלה מתוך התבוננות בהיבטים שונים בחג החנוכה.

מאי חנוכה

כמה יהודים צריך כדי להחליף נורה

הגמרא במסכת שבת מזכירה בדרך אגב את חג החנוכה ומתוך כך מנסה לברר מהו אותו חג:

מאי חנוכה? דתנו רבנן: בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון. שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום - בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד - נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה.

(בבלי שבת כא, ב)

¹⁸ מדרש תנחומא פרשת תזריע ד"ה "וביום השמיני".

ננסה לבאר את ההסבר של הגמרא על מהות חנוכה בדרך הדרש, על סמך ההנחה שהמתרחש במציאות הנגלית הוא גם משל למציאות הרוחנית.

על פי הגמרא, בכ"ה בכסלו מתחילים ימי החנוכה - שמונה במספר. ימים אלו נקבעו זכר לנס שהתרחש בעלייתם למלכות של בית חשמונאי: היוונים טמאו את כל השמנים שבהיכל, וכשגברו החשמונאים ונצחו את היוונים, מצאו פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של הכהן הגדול שהייתה בו כמות שמן שנראתה כמספיקה ליום אחד; נעשה בו נס כך שהספיק השמן כדי להדליק ממנו נרות במשך שמונה ימים.

במדרש רבה נדרשת המהות הפנימית של כל גלות:

ר"ש בן לקיש פתר קריא בגליות, והארץ היתה תהו זה גלות בבל שנאמר (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו, ובהו זה גלות מדי (אסתר ו) ויבהילו להביא את המן, וחושך זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהיתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל...

(בראשית רבה פרשה ב, ד')

לפי המדרש, גלות יוון היא הגלות המסמלת את החשיכה, ולכן מלחמת החשמונאים ועם ישראל במלכות יוון היא במהותה הפנימית מלחמה בחושך, בדומה להתמודדותו של אדם הראשון.

אם נכונה הטענה שהעלינו ביחס לתרבות ההלניסטית ויחסה לעולם, הרי שנוכל לטעון שההתמודדות והמלחמה בחושך, במלכות יוון, היא המלחמה על יחסו של האדם לעולם ולטבע - האם האדם סביל ומתבטל לעולם הטבע, או שהוא אינו מקבל את העולם כפי שהוא ושואף לשנותו.

כדי לנסות ולגעת בממדים רוחניים של נס החנוכה, אנסה להציג כמה מושגים.

בעולם פנימיות התורה ישנו עיסוק ב'עשר הספירות' - המכונות לעתים 'אורות' - שבפשטות ניתן לומר שהן כוחות או מידות דרכם פועל הקב"ה בעולם. עשר הספירות הללו מתחלקות לשבעה אורות 'פנימיים' ושלושה אורות 'מקיפים', מושגים שננסה לבאר בקיצור ובצמצום על קצה המזלג.

באופן גס ניתן לומר שהאורות הפנימיים מייצגים ומופיעים את העולם הפנימי - הכוחות הפועלים בתוך המרחב, ובמובן זה גם את התגלות הכוחות האלווקיים שבתוך המרחב. לעומתם האורות המקיפים מייצגים כוחות שמגיעים ממקור שהוא 'מעבר' למרחב.

ביחס לאדם, למשל, ניתן לומר שהאורות הפנימיים מייצגים את הכוחות שלו, הדברים שביכולתו לפעול ולעשות, ואילו המקיפים מייצגים את העולמות והמקומות שמעבר לאדם, את המפגש עם הסוככים אותו - בייחוד עם הקב"ה - במקומות שנמצאים מעבר אליו, מעבר להשגתו והבנתו, ולכאורה - עפ"י זה - גם מעבר ליכולתו לפעול.

ביחס לעולם ניתן לומר שהאורות הפנימיים הם דרכי ההנהגה וההתנהלות של העולם, ושל הקב"ה מתוכו - היינו: כוחות הטבע על פיהם מתנהל העולם ביום יום. האורות המקיפים קשורים לכוחות שמעבר להתנהלות הרגילה של העולם, שאת התערבותם והופעתם במציאות אנו מכנים ניסים-התרחשויות שיוצאות מגדר הרגיל והטבעי. מחלוקה זו נובעת הטיפולוגיה המוכרת של המספרים שבע ושמונה: שבע - בתוך הטבע, שמונה - מעל הטבע.

כאמור, חג החנוכה מתמודד ונלחם בחושך (חוסר האמונה באדם וביכולותיו). כאשר החושך מתפשט לכוחות הפנימיים (המקורות מתוכם ניתן להדליק אור) שבמקומות הנעלמים והנשגבים ביותר בנפשו של האדם (ההיכל והמקדש שבליבו)¹⁹ - לאדם אין יכולת וכוח להדליק אור, ליצור, ולהשתמש באש, והוא טובע בחשיכה של חוסר הביטחון האמון והאמונה.

חנוכה לי יש

מציאת פך השמן שמספיק לשמונה ימים מעידה ביתר שאת על הנס, שהוא הניצחון על היוונים והחשיכה. כשהחשיכה גוברת ומתערערת אמונתו של האדם בעצמו ובכוחותיו, הוא מגלה שבתוך היכל הקודש שבו לא הכול נטמא. יתרה

¹⁹ על דרך הדרוש החסידי 'לועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' כמבואר בספרים רבים. (למשל בדגל מחנה אפרים, בן-פורת יוסף, וכן ליקוטי מוהר"ן ח"א תורה נ"ט)

מזאת, המעט שנשאר, שנראה כמספיק רק בכדי לקיים את האדם מהיום למחר ומהיד לפה - מתגלה כחיבור עצמי בתוך האדם למקומות שמעבר לו, לכוחות העליונים שלכאורה אין לו נגיעה בהם. האורות המקיפים ש"מעבר" לו ולעולם. מתברר, למרבה הפליאה, שבתוך האדם עצמו ישנו מקום חתום שאי אפשר לגעת בו ולטמא אותו בידי שום כוח שקיים בעולם. המקום הפנימי והלא נגוע הזה חתום בחותמו של הכהן הגדול, שבעולם הסוד מקושר בכמה מקומות²⁰ למידה הנקראת "מידת היסוד". מידה זו קשורה לברית בין הקב"ה לאדם,²¹ בין השמיים לארץ,²² מתוך מרחב האורות הפנימיים.

יוצא מכך שתפקידו של הכהן הגדול הוא לחבר ולהשכיך שלום בין העליונים והתחתונים, כלומר ליצור ביניהם זיקה וקשר עמוק - מה שבא לידי ביטוי גם ברובד הנגלה בתפקידו ומהותו, המחברים בין העם ובין השכינה וקודש הקודשים.

מידה היסוד מרמזת כי מהות מרכזית ביותר של הברית בין הקב"ה לעם ישראל היא תפקידו לחבר שמיים וארץ. דבר זה בא לידי ביטוי אצל הגברים גם באופן פיזי, בברית המילה שבבשרם.

ברית המילה נחתמת ביום השמיני ופותחת בנו פתח לעולמות וכוחות שמעבר לנו. בדומה לאותו פך שמן חתום שלא יכול להיטמא, היא טבועה בבשר ובעמקי העולם הפנימי של כל אחד ואחת מישראל באופן עצמוני ומהותי כל כך עד שכל עוד האדם חי, גם אם הוא משולל מכל זכויות ומצוות, עדיין מסתתר בתוכו ובמעמקי מקום וכוח - לשנות ולהשתנות, להתחבר ולחבר, להחיות ולהתחיות.²³

נס החנוכה מתבצע דווקא על ידי החשמונאים - הכהנים, זרעו של אהרן. דמותו של אהרן, כמו בית המקדש - מקושרת למידה הנקראת "ספירת ההוד", המידה השמינית מלמעלה (שכלולה במרחב שבע המידות השייכות לאור הפנימי). על פי הסברו של הרב יצחק גינזבורג שליט"א, ספירת ההוד קשורה להכרה ולהודאה בקיומה של תכלית עליונה יותר, ולכן גם ממילא קשורה להודיה -

²⁰ האידרא זוטא קדישא, ספר הזוהר ח"ג דף רצ"ו ע"ב.

²¹ "פתח אליהו", תיקוני זוהר דף י"ז ע"א.

²² ספר הזוהר ח"ב דף קט"ז ע"א.

²³ ירושלמי ברכות פרק ט', הלכה ה' וכן ספרי דברים פסקא ל"ו ד"ה ובשעריך, המדרש על דוד המלך ומזמור "למנצח על השמינית".

היכולת להודות על החיים וכל הטוב הצפון בהם כלפי אותו מקור עליון ונעלם שמשפיע ומעניק אותם. יכולת זו נותנת לאדם זווית מבט חדשה על המציאות, המאפשרת לו להרחיב את חייו אל מעבר למרחב הרגיל, ולקשר את עצמו מתוך ההכרה החדשה הזו לנוכחות הנסתרת של זרמי עומק מתחת לפני השטח של החיים עצמם, שזורמים ונובעים גם במעמקיו שלו.

ההודיה, לה חלק מרכזי מאוד בחנוכה,²⁴ מביעה ומגלה קשר פנימי ומובנה בין החיים והמרחב הטבעי לכוחות שנמצאים בעומק הטבע ומעבר לו, בדומה לברית המילה והכהן הגדול המקשרים אותנו לרבדי הקיום הללו ומניעים אותנו לחיות לאורם.

בחנוכה, מתוך הכוח הטמון באותו פך חתום בחותם כהן גדול, אנו עושים בעצמנו כמעשה הכהן הגדול ומדליקים מנורות. אך בשונה ממנורת המקדש, במנורות אלו ה'מְעַבְר' - השמיני - כבר נמצא באופן מובנה, בדומה לברית המילה ולפך החתום; וכך אנו מדליקים מנורה בת שמונה נרות, ולא בת שבעה.

ראינו שחג החנוכה מלמד את האדם על קישורו הפנימי למה שנמצא מעבר לו, ומתוך כך על יכולתו לשנות ולתקן, בניגוד לפסיביות או הכניעה בפני כוחות עליונים ששולטים בעולם כפי שמתואר במיתוסים ותרבויות אחרות.

לבנות בית לה'

העיסוק בבית-המקדש בחג החנוכה נמצא בכל רבדיו, החל מהמלחמה ביוונים ועד הדלקת הנרות במקדש וחנוכת המזבח. חג הקשור במהותו לבית המקדש וכן ליחס בין האורות הפנימיים לאורות המקיפים, בין השבע של הטבע לשמונה שמעל הטבע, איננו זר לנו. למעשה, בחודש תשרי לבדו יש לנו שני חגים נוספים הקשורים במהותם לעניינים הללו - יום הכיפורים העוסק כולו בכניסת הכהן הגדול לקודש הקדשים ובתשובה המגיעה ממקום שמעבר לטבע והמציאות היום-יומית, וחג הסוכות שבספרי חסידות וקבלה²⁵ עוסק ביחס שבין שבע

²⁴ התוספות המיוחדות לחנוכה בתפילה ובברכת המזון מופיעות בברכות ההודאה, בדומה לברכה המיוחדת בהדלקה, "שעשה ניסים לאבותינו".
²⁵ ליקוטי הלכות או"ח, הלכות סוכה הלכה א'.

הספירות "הפנימיות" לספירה השמינית- הבינה, ולאורות המקיפים.²⁶ כמו כן, כבר בגמרא ניתן לראות קישור בין הסוכה למקדש - הן בתלמוד הבבלי בו מידות הסוכה נלמדות מארון הברית, והן בתלמוד הירושלמי²⁷ בו המידות נלמדות מפתחו של ההיכל.²⁸

ננסה לעמוד על השוני והדמיון בין חנוכה לסוכות.

ושאינה גבוהה עשרה טפחים:

מנלן? אתמר: רב ורבי חנינא ורבי יוחנן ורב חביבא מתנו בכולה סדר מועד כל כי האי זוגא חלופי רבי יוחנן ומעיילי רבי יונתן: ארון תשעה וכפורת טפח הרי כאן עשרה, וכתיב: "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת"

ותניא ר' יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום, שנאמר: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" ולא ירדה שכינה למטה? והכתיב "וירד ה' על הר סיני" - למעלה מעשרה טפחים.

והכתיב "ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים" - למעלה מעשרה טפחים.

ולא עלו משה ואליהו למרום? והכתיב "ומשה עלה אל הא-להים" - למטה מעשרה.

והכתיב "ויעל אליהו בסערה השמים" - למטה מעשרה. והכתיב "מאחז פני כסא פרשו עליו עננו", ואמר ר' תנחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו - למטה מעשרה. מכל מקום מאחז פני כסא כתיב! אישתרבוני אישתרבב ליה כסא עד עשרה ונקט ביה.

(בבלי סוכה ד, ב - ה, א)

הגמרא במסכת סוכה מנסה לברר את המקור לדין במשנה שסוכה שאינה בגובה של עשרה טפחים פסולה. האמוראים בגמרא מקשרים את גובהה המינימלי של הסוכה למידותיהם של הארון והכפורת. הם מסבירים את הקשר לסוכה על ידי

²⁶ יש לציין שבספרים רבים מוזכר גם קשר ישיר בין יום-הכיפורים לסוכות דרך ענני הקטורת מקודש הקודשים ההופכים לענני הכבוד של הסוכה, וכן הסוכה כמקדש בזעיר אנפין המסמלת את התפשטות המקדש וקדושתו בכל המרחב.

²⁷ ירושלמי סוכה פרק א', הלכה א'.

²⁸ להרחבה בנושא הקשר בין הסוכה והמקדש ע' ספרו של הרב יעקב נגן "מים בריאה והתגלות", הוצאת גילוי, עתניאל.

פסוק המציג את דברי הקב"ה למשה, בו הוא אומר לו שהוא יתגלה וידבר מעל הכפורת - כלומר, מעל לעשרה טפחים. בקישור זה הם מגלים לנו שמהות הסוכה היא לשהות במרחב בו הקב"ה מתגלה ומדבר, מעל הארון ומתחת לכרובים.²⁹ לצאת מהבית שלנו אל הסוכה, שהיא כמקדש בזעיר-אנפין, ולשבת במשך שבוע בבית ה', במרחב האלוקי.

הגמרא ממשיכה בעיסוק בשכינה מתוך ההגדרה של עשרה טפחים, ומגיעה למסקנה כי "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" - האדם לא יכול להתעלות ממש עד השמיים, ואילו אין ירידה של השכינה והקב"ה עד הארץ ממש, אלא עד עשרה טפחים מן הארץ.

מתוך זווית מבט זו מעניין לראות את דברי הגמרא בנוגע למקום הדלקת נרות החנוכה:

תנן התם: גץ היוצא מתחת הפטיש ויצא והזיק - חייב. גמל שטעון פשתן והוא עובר ברשות הרבים ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני, והדליק את הבירה - בעל הגמל חייב. הניח חנוני את נרו מבחוץ - חנוני חייב. רבי יהודה אומר: בנר חנוכה פטור. אמר רבינא (משום דרבה): זאת אומרת - נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה, דאי ס"ד למעלה מעשרה - לימא ליה לך להניח למעלה מגמל ורוכבו.

(בבלי שבת כא, ב)

רבינא מסיק מתוך דברי ר' יהודה במשנה שאת נר החנוכה מצווה להניח דווקא בעשרה טפחים מעל הארץ, ולא מעליהם, דבר מפתיע מאוד, שהרי זה בדיוק המקום אליו אין השכינה יורדת!

נראה שיש כאן חידוש נוסף בעניינו של חנוכה. לא רק שבמעמקיו של האדם ישנו כוח המחבר אותו אל הכוחות שמעבר לו ולעולם, ועוזר לו לגבור על החושך הטבעי ולהאיר. יתירה מזו, ביכולתו של האדם, מכוח זה, להאיר ולהכניס את אור השכינה למקומות אליהם אין נכנסת מעצמה, וכביכול איננה נמצאת, מופיעה או שייכת בהם. האדם בעצמו מאיר את מרחבי הטבע -

²⁹ אותם מקשרת הגמרא לסכך.

מדליק את השמש, מכניס את הקב"ה למקומות האפלים ביותר וממלא את העולם באור.³⁰

עם הפנים החוצה; פרסום הנס

ראינו שהנס המתגלה בחנוכה הוא אפשרות החיבור של האדם ל'מַעֲבָר', ליכולת לשאוב כוחות ממקורות עמוקים לשנות ולתקן. עניין מרכזי נוסף בחג הוא פרסום הנס. ננסה לברר דרך עניין זה נקודות פנימיות יותר בנס ובחג בכלל:

פרסום הנס הוא המחולל את אמירת ההלל בימי החנוכה, הזכרת הנס בברכת המזון, וכן הוא העניין המרכזי בהדלקת הנר, כפי שמתבטא גם בברכות ההדלקה.

הנס מבטא התערבות שמימית או חריגה של המתרחש בעולם מדרך הטבע, ולכן מובן מדוע הנס ופרסומו עומדים ביסודו ותשתיתו של החג: הקשר בין הטבע למה שמעליו.

ננסה לחדד ולהרחיב עוד על פרסום הנס:

ת"ר: מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין - נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין - ב"ש אומרים: יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך, וב"ה אומרים: יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך.

אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא, ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא. חד אמר - טעמא דב"ש כנגד ימים הנכנסין וטעמא דב"ה כנגד ימים היוצאין, וחד אמר - טעמא דב"ש כנגד פרי החג וטעמא דבית הלל דמעלין בקדש ואין מורידין.

אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: שני זקנים היו בצידן, אחד עשה כב"ש ואחד עשה כדברי ב"ה - זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקדש ואין מורידין.

(בבלי, שבת כא, ב)

³⁰ הדבר בא לידי ביטוי בעצם קביעת חג החנוכה כולו על ידי האדם - הן אדם הראשון והן חז"ל. מאין לאדם זכות ויכולת "להמציא" חג עם מצוות וברכות?

לשיטת בית שמאי ביום הראשון מדליקים שמונה נרות, ומכאן ואילך מורידים כל יום נר אחד עד ליום השמיני בו מדליקים נר אחד בלבד. ואילו לשיטת בית-הלל המהדרין מן המהדרין ידליקו ביום הראשון נר אחד, ובכל יום יוסיפו נר אחד עד להדלקת שמונה נרות ביום השמיני. בגמרא מובאות גם שתי דעות בנוגע לטעמיהם של בית הלל ובית שמאי; ננסה להמשיך בדרך שהלכנו עד כה ולהתבונן על המחלוקת וטעמיהן.

ראינו שנהר החנוכה מסמל את פעולתו של האדם ויכולתו להאיר גם במקומות החשוכים, ואפילו להוריד ולהכניס את השכינה למקומות אליהם היא כביכול איננה נכנסת מעצמה. את מחלוקת בית שמאי ובית הלל ניתן לראות כמבטאת יחס שונה אל נר החנוכה ופעולת האדם:

בית שמאי, שהולכים וממעיטים את מספר הנרות, סוברים שאכן לעתים על האדם לחולל קדושה ולהכניס את אור השכינה אל תוך העולם; אך מרגע שאכן הצליח להמשיך את האור למקומות החשוכים, עליו למעט בפעולותיו ולתת לאור עצמו להופיע. האדם הוא המעורר את הופעת האור, אך לאחר שזה הופיע על האדם לצמצם עצמו ולעמוד מול האור שהולך ומתברר, הולך ומתחדד עד שנותר אור אחד בלבד בעולם.

ביטוי לדבר ניתן לראות גם בטעמים שניתנו על ידי האמוראים: הדלקת מספר נרות לפי הימים הנכנסים מסמנת ומראה שהמיקוד הוא כלפי העתיד. ההווה והמעשים שנעשו עד עכשיו אינם חשובים בפני עצמם, אלא רק אמצעים כדי להגיע אל המטרה - אל הימים הבאים.

הקישור לַפְּרִי החג מחבר אותנו לסוכות, למקום בו האדם יוצא ממקומו ונכנס תחת צל השכינה וכנפיה - במרחב שהוא למעלה מעשרה טפחים.³¹

לעומתם, בית הלל מוסיפים נר בכל יום. בית הלל רואים מקום לפעולת האדם בגילוי האור גם לאחר המשכת אור השכינה; אדרבה, ככל שהאדם פועל יותר ומכניס קדושה ואלוקות בעולם, מתמלא העולם באור רב וגדול יותר; ביופיין

---

³¹ הדברים עולים בקנה אחד עם האמירה החסידית-קבלית שלעתיד לבוא תיקבע ההלכה כבית שמאי. המיקוד של בית שמאי הוא העתיד והעולם הבא, השאיפה היא להגיע לשם, לעולם של אחדות והתבטלות.

של הופעות האור המרובות, הרוקדות ושוחקות, יש ברכה ותוספת שאיננה נמצאת באור היחיד.

על פי הטעמים שמובאים לדבריהם, אנו רואים שבית הלל רואים את האור והיופי במעשים שנעשו: מדליקים נרות עם הסתכלות לאחור אל עבר הימים שכבר עברו ושבהם פעלנו, ומתוך הערכה לפעולות שנעשו והאור שהתווסף בהם לעולם.

יתרה מזאת, בית הלל הסוברים שמעלים בקודש ואין מורידים, רואים כמטרה את הכנסת הקדושה לעולם. העולם איננו משמש רק כאמצעי לחיבור אל הקודש, וברגע שנוצר החיבור החיים הטבעיים מאבדים את חשיבותם; אדרבה, המטרה היא להעלות את העולם בקודש, להוסיף הארה וקדושה בתוך מרחב העולם, ומתחת לעשרה טפחים דייקא.

מתוך הביאורים הללו אנו מוצאים שתי הבנות שונות ביחס לפרסום הנס.

האחת: פרסום הנס הינו לפרסם את הכוח העליון, אור השכינה, אליו האדם מתבטל.

והשנייה: פרסום הנס הוא פרסומה של נקודת הקישור הפנימית שבתוך האדם אל אותו כוח ואור שמעבר למציאות.³²

אם כן, הדלקת נר החנוכה לפי בית שמאי היא המשכת אור האלוקות לעולם ופרסומו בו מתוך הפך הפנימי החתום הקושר אל הקב"ה, אל המעבר. מאידך, לפי בית הלל, הדלקת הנר היא הפרסום של עצם קיום הפך החבוי באדם, המקום הלא נגוע והטהור שנותן כוח להאיר את החשיכה.

לצורך העמקת הבנתנו נתבונן בברייתא העוסקת במיקום הנחת הנר:

ת"ר: נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. אם היה דר בעלייה - מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר, ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו.

(שם, שם)

---

³² אם כי חשוב שזכור שגם המקור לכוח שנמצא בתוכנו מגיע מהא-ל, ולכן בדומה לסוכה, אין להניח את נר החנוכה במקום שהוא למעלה מעשרים אמה - מקום ש"אין העין שולטת בו" והוא מעבר לתחום, כדי לזכור את המגבלות של כוחותינו ואת מקורם העליון.

מדברי הברייתא עולה השאלה כלפי מי אנו מפרסמים את הנר. מהחלק הראשון עולה כי הפרסום הוא ביחס לעולם, לאנשים האחרים ולסביבה: הנר מונח מחוץ לבית או פונה לרשות-הרבים, ומכוון כלפי הנמצאים בחוץ. לעומת זאת, מהחלק השני עולה כי הדלקת הנר, וממילא פרסום הנס, היא ביחס למדליק עצמו: הנר מונח בתוך הבית וכלפי הנמצאים בו פנימה.

נראה, כי הצורה הטובה לקיום המצווה היא כאשר הפרסום הוא כלפי חוץ - האדם מוצא בתוכו את אותו מקום טהור ולא נגוע, דרכו הוא חובר אל ה'מעבר'. מאיר הוא ומפרסם לעולם את האור הנובע מתוכו, וממילא גם את עצם קיום הפך המצוי בתוכו, בציור נפלא של בית העומד בחשיכה אך בפתחו אור.

שעת הסכנה היא זמן בו האדם חש חוסר בטחון, הוא מרגיש אבוד ומאיים וכלל לא כאדם המסוגל להדליק אור, או כאחד שיש בקרבו חלקים גבוהים, עליונים וטהורים. חשכת מלכות יוון גוברת עליו והוא מאבד אמון בעצמו, באדם, בא-להים.

לכן בשעה שכזו על האדם לפרסם כלפי עצמו את הנס, לגלות לעצמו שבתוכו מסתתרת יכולת לשנות להאיר את הבית פנימה, ובהמשך את השמש והעולם כולו.

מעט מן האור

כמו שהצגנו לעיל, גם בחנוכה וגם בסוכות יש מעין התפשטות של המקדש: הסוכה מידמה למקדש ולמשכן בצורתה, והשיבה בה מתוארת כשיבה בבית ה' - כהזמנה מאת הקב"ה אל תוך חדריו הפנימיים ביותר - שכדי להיכנס אליהם צריך האדם לצאת מתוך ביתו.

בחנוכה האדם נדמה לכהן הגדול ומדליק מנורה כמוהו, ולכאורה גם כאן מוקדו של הדמיון למקדש נמצא בהדלקה אותה מבצעים מחוץ לבית. ננסה לראות את הדברים ולדקדק בהם:

אמר רבה: נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח. והיכא מנח ליה? רב אחא בריה דרבא אמר: מימין. רב שמואל מדפתי אמר: משמאל. והילכתא: משמאל, כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין.

(שם כב, א)

האמוראים חלוקים היכן יש להניח את נר החנוכה, כאשר שניהם מסכימים שיש להניח את הנר סמוך לפתח, אך נחלקים מאיזה צד: מימין או משמאל. לכאורה המחלוקת לא ברורה, ומתבארת רק עם קביעת הגמרא שההלכה היא שיש להניח את הנר משמאל, כדי שיהיה נר משמאל לפתח ומזוזה מימין לפתח.

כאשר אנו קוראים את המחלוקת לפני הביאור אנו נתקלים בבעיה מעט מביכה: כאשר האמוראים דנים מאיזה צד של הפתח יש להניח את הנר, כוונתם כלפי חוץ או כלפי פנים? על אילו ימין ושמאל מדובר?

עם פסיקת ההלכה מתבאר הדבר. המזוזה נמצאת מצד ימין של הפתח כאשר אנו עומדים עם הפנים אל עבר הבית, ולא אל עבר החוץ. בחנוכה, בשלהי החורף, תקופה חשוכה ללא חגים, ללא התגלות, אנו מקדשים את ביתנו ומאירים לתוכו; אנחנו מכניסים את השכינה למרחב הטבעי שלנו, למרחב החיים הפשוטים והיום-יומיים, מגלים את האור ששוכן בתוכנו ובעומק חיינו, ודרך המיקוד בבית ובפנים מאירים החוצה.

אנו מדליקים נרות ומניחים אותם בפתח הבית, וביחד עם אור זה שהדלקנו מתוכנו, אנו נכנסים פנימה וממלאים את הבית כולו באור-הופכים אותו למקום ראוי לגילוי שכינה ומזמינים את הקב"ה לתוך ביתנו, לתוך חיינו, ומקיימים את דברי חז"ל: "נר- איש וביתו".